

REVOLUCIÓ I CONTRAREVOLUCIÓ DURANT EL TRIENNI LIBERAL A CATALUNYA (1820-1823)¹

RAMON ARNABAT

PLANTEJAMENT

La importància del Trienni Liberal, tant pel que fa a la revolució com a la contrarevolució en el segle XIX i a la formació de la societat contemporània catalana i espanyola, està fora de dubtes com destaquen diversos historiadors (Josep Fontana, Alberto Gil Novales i Miguel Artola). El Trienni Liberal s'insereix en el llarg procés de crisi de l'Antic Règim i de la revolució burgesa a Espanya, dins del qual ocupa un lloc central ja que crea una legislació bàsica, difon idees i perfila els instruments polítics a través dels quals la burgesia exerceix el seu poder. Per primer cop es posen en pràctica les mesures liberals, i això provoca una polarització de la societat a favor i en contra d'aquestes mesures, no en el pla teòric com fins en aquell moment, sinó en el pràctic.

Però, malgrat la seva importància, el Trienni és encara un període relativament poc estudiat, sobretot pel que fa a Catalunya, i d'aquí el nostre interès en realitzar aquesta recerca. És cert que a nivell de l'Estat disposem de bones narracions del Trienni Liberal, fonamentalment polítiques, realitzades per autors coetanis (Antonio Alcalà Galiano i Estanislao de K. Bayo, marquès de Miraflores); també destacades obres literàries sobre aquests anys (Benito Pérez Galdós i Pio Baroja); així com informacions detallades dels enfrontaments militars a Catalunya (J. M. R., Francisco Espoz i Mina, i Florence Galli). És cert, també, que la historiografia conservadora ha dedicat la seva atenció al Trienni Liberal (Federico Suárez i José L. Comellas). Però, encara manquen interpretacions de conjunt que no trobem fins a l'aparició d'estudis com els d'Alberto Gil Novales, que han contribuït a millorar el coneixement i l'anàlisi del Trienni Liberal en el conjunt de l'Estat, o els treballs de Josep Fontana i Miguel Artola, que ens han ajudat a situar el Trienni dins el procés de la revolució burgesa. A poc a poc han anat sorgint monografies referides a diferents indrets de l'Estat, d'entre les qual destaquem les de Xosé R. Barreiro sobre Galícia, les de Renato Barahona i Félix Llanos Aramburu sobre el País Basc, la de Ramón del Río Aldaz sobre Navarra, les de Manuel Ardit, Vicente Conejero i Ma. Cruz Romeo sobre el País Valencià, o altres que tracten aspectes temàtics concrets com per exemple les de Blanca E. Buldain Jaca sobre la instauració del nou règim, les de Joan Brines i Manuel González de Molina sobre la desamortització, la de Joaquín del Moral sobre la hisenda, la de Sisíno Pérez Garzón sobre la milícia, o les de Manuel Revuelta sobre l'església. A Catalunya, en canvi, només disposem de treballs temàtics o monografies locals sobre el Trienni Liberal, d'entre els quals cal destacar el de Jaume Torras sobre la contrarevolució, el de Gaspar Feliu sobre el clergat, els d'Alfredo Sáenz Rico i Joan Florensa sobre l'ensenyament, i el d'Antònia Ferrer sobre Tarragona, a més d'altres treballs molt més concrets i localitzats.

1. Tesi doctoral dirigida per Josep Fontana i llegida a l'Institut d'Història Jaume Vicens Vives de la Universitat Pompeu Fabra el 12 de novembre de 1999, obtenint la qualificació d'Excel·lent Cum Laude per unanimitat del tribunal format per Jaume Torras, Alberto Gil Novales, Pere Anguera, Ramón del Río Aldaz i Pedro Rùjula.

Un dels principals dèficits de la historiografia del Trienni Liberal deriva de l'estudi per separat de la revolució i la contrarevolució, per això un dels principals objectius d'aquesta recerca ha estat l'anàlisi dialèctica de la revolució i la contrarevolució per conèixer-les a fons, com han assenyalat, entre d'altres, Manfred Kossok i Charles Tilly. És a dir, el nostre propòsit ha estat estudiar revolució i contrarevolució com una unitat històrica i dialèctica, centrant-nos en Catalunya, però sempre en relació amb el conjunt de l'Estat. El marc estatal és present al llarg del treball ja que sense ell es fa impossible la correcta interpretació dels fets analitzats, però alhora, quan ens ha semblat adient, hem baixat al nivell local o comarcal per aprofundir en determinats aspectes que només podem copsar del tot en aquest marc més reduït. Els marcs locals, el nacional i l'estatal s'han interposat sovint en l'estudi que hem fet, per tal de poder aproximar-nos correctament a l'anàlisi del Trienni Liberal. Finalment, volem assenyalar que aquest estudi del Trienni Liberal s'ha fet des de diferents camps: econòmic, polític, social i cultural, per intentar abastar al màxim la seva complexitat.

La tesi es divideix en onze capítols i una conclusió, als quals s'hi afegeixen uns annexos i uns apèndixs. Els tres primers capítols estan dedicats a l'estudi de la revolució, la seva institucionalització i la liquidació de l'Antic Règim; bàsicament se centren, doncs, en el primer any de la revolució, el 1820. Del quart fins al sisè capítol s'analitzen els primers enfrontaments entre revolucionaris i contrarevolucionaris, fent especial èmfasi en la lluita ideològica i el món eclesiàstic, sobretot l'any 1821. Del capítol setè fins al novè s'analitzen els aixecaments reialistes i la Guerra Civil entre la primavera de 1822 i l'hivern de 1823. El capítol desè està dedicat a l'entrada de l'exèrcit francès i la consegüent guerra a Catalunya entre la primavera i la tardor de 1823. Finalment, el capítol onzè fa una anàlisi de la contrarevolució.

Pel que fa a la bibliografia consultada, hem intentat de fer-ne ressò i integrar tot el que s'ha publicat sobre el Trienni Liberal a Catalunya, tant per part d'historiadors de l'època com pels historiadors actuals. Aquesta bibliografia s'ha complementat amb la referida al Trienni en el conjunt de l'Estat, així com amb la bibliografia sobre la revolució burgesa i la contrarevolució que s'ha publicat a Espanya i a Europa. Quant a les fonts documentals, hem fet un seguiment de la premsa de l'època a Catalunya, dels manuscrits que s'han localitzat referits a aquests anys, i de la consulta de les actes i de la documentació generada per les institucions liberals, des de les Corts als ajuntaments, passant per les diputacions catalanes, i per la contrarevolució, des de la Regència d'Urgell a les partides, passant per les juntes corregimentals. Per intentar aconseguir una veritable anàlisi del Trienni, hem consultat arxius diversos: arxius francesos; arxius corresponents al poder central, com els del Govern, les Corts, el rei i l'exèrcit; arxius del poder provincial, com els de les diputacions i els bisbats; arxius locals i comarcals dispersos per la geografia catalana; i arxius particulars.

EL MARC SOCIOPOLÍTIC

El darrer terç del segle XVIII i la primera meitat del XIX es caracteritzen a Europa pel fet de ser l'època de les revolucions polítiques, econòmiques, socials i culturals. Unes revolucions que trasbalsaren el vell continent, esfondraren definitivament l'Antic Règim i la societat senyorial, i feren emergir la societat liberal i burgesa, capitalista i industrial. És en aquesta època de revolucions, on

hem d'inserir la transformació de la societat catalana i espanyola, que provocà l'esfondrament de la monarquia absoluta i la societat estamental, i la implantació de la societat liberal i de classes. Una transformació incentivada per la pèrdua de les colònies d'ultramar, la crisi de la hisenda pública, les guerres de finals del XVIII, la Guerra del Francès i la crisi del sistema senyorial com a eina d'extracció de l'excedent de les classes productives.

Catalunya havia experimentat al llarg del segle XVIII un prolongat creixement econòmic, fonamentat en l'especialització productiva, la integració del mercat català i la cada cop més creixent exportació i importació vers les colònies americanes. La societat catalana de començaments de segle estava estratificada socialment en un reduït col·lectiu del 10 % de classes benestants (velles i noves), un altre col·lectiu més ampli que representava un terç de la població de classes mitjanes (urbanes i rurals), i un ampli col·lectiu, superior al 50 %, que abastava les classes baixes del camp i la ciutat. El creixement econòmic del XVIII havia estat desigual i havia beneficiat sobretot determinades zones geogràfiques i determinats grups socials, entre els quals cal esmentar la naixent burgesia i la pagesia benestant. En aquest context, cada cop sovintejaren més les queixes contra determinats drets senyorials que impedièn la lliure circulació de la terra com una mercaderia més. Els bons negocis del vi i l'aiguardent havien fet girar l'interès de molts sectors adinerats cap a l'adquisició de terres i, aleshores, hom trobava múltiples entrebancs a causa del règim de propietat de la terra. Les dificultats creixents i la interrupció del comerç americà al tombant dels segles XVIII i XIX, juntament amb la creixent competència manufacturera de França i Anglaterra, contribuïren a la fallida d'aquest model de desenvolupament econòmic i de la hisenda pública de la monarquia absoluta. Els sis anys que durà la Guerra del Francès trasbalsaren de dalt a baix el país des del punt de vista polític, econòmic, social i ideològic. Res tornaria a ser igual després de la guerra: l'estructura econòmica i els mecanismes senyorials d'extracció de l'excedent pagès quedaren força malmesos; les institucions polítiques i l'exèrcit es mostraren incapaços d'afrontar la situació i aparegueren fórmules alternatives (junes, guerrilles, etc.) que facilitaven la participació del poble en la vida pública; les estructures estamentals trontollaren i la mobilitat social s'estengué a redós de la guerra; i, des del punt de vista ideològic, es van difondre amb força les noves idees liberals arreu del país.

Un cop finalitzada la guerra, els intents de restaurar la monarquia absoluta i el règim senyorial acabaren amb un enorme fracàs. Els intents reformistes d'aquests anys van saldar-se amb un fracàs absolut davant la resistència de les classes privilegiades i del camperolat que començava a patir una greu crisi provocada per la davallada dels preus dels productes agraris i l'augment de les contribucions. Per altra banda, s'agreujà el conflicte entre les velles formes senyorials i les noves formes capitalistes d'apropiació de l'excedent pagès, un conflicte que girà al voltant de la propietat de la terra que continuava sent la principal font de riquesa, i que deixà la pagesia sola en la seva lluita per garantir l'estabilitat de l'explotació i la disminució de les càrregues que se li imposaven. Les posicions polítiques de les respectives classes i grups socials giraren al voltant d'aquest tema: uns donaren suport a la revolució perquè aquesta consolidava i garantia el seu poder, d'altres forniren les files de la contrarevolució perquè el nou sistema era irreconciliable amb els seus interessos de classe i, finalment, uns altres mostraren el seu rebuig a la manera com s'implantava el nou sistema, i que els perjudicava a curt i mitjà termini, formant l'antirevolució.

LA REVOLUCIÓ BURGESA A ESPANYA

És en aquest context que hem de situar la revolució burgesa a Espanya, entesa com aquell conjunt d'accions i transformacions que permeten que la burgesia (aliada o no amb d'altres classes socials) ocupi el poder polític i econòmic, i que les relacions socials capitalistes s'estenguin per tots els àmbits de la vida social i econòmica. Considerem que cal diferenciar el procés de transició del feudalisme al capitalisme (un llarg període que té les seves arrels a la societat senyorial), del període concret de la revolució burgesa, que pot ser més, menys o gens violent, més o menys llarg, però que significa sempre el punt de no retorn a l'Antic Règim. El procés de la revolució burgesa a Espanya abasta un ampli període que afecta de manera especial la primera meitat del segle XIX. La caracterització de la revolució burgesa a Espanya ha originat un ampli debat historiogràfic entre aquells historiadors que defensen que es tractava d'una revolució moderada o fracassada, i aquells altres que l'han plantejada com una revolució força radical. Pensem, i en això estariem d'acord amb altres historiadors, que la revolució burgesa espanyola va ser *burgesa* en el sentit que va satisfer els interessos d'aquest grup social, ja que entre els seus objectius no figurava ni podia figurar una millora dels col·lectius socials subordinats. Els primers moments de la revolució liberal a Espanya, sobretot durant el Trienni, foren d'una radicalitat *liberal burgesa* important i van fonamentar les bases per a la transformació radical de la societat, en el sentit que van acabar amb el feudalisme, i van implantar una societat de classes. És cert que la burgesia acabà pactant amb un sector de la noblesa a partir de 1837, però el mateix van fer, majoritàriament, les classes burgeses europees. És cert que la burgesia va intentar fer una revolució controlada, poc democràtica; però, fos des de dalt o des de baix, controlada o incontrolada, els objectius de la burgesia i de les classes que li donaven suport durant el Trienni eren desenvolupar les relacions socials capitalistes, sobretot en el camp, i modernitzar (aburgesar) l'Estat. I aquests objectius s'aconseguien en gran mesura durant aquests breus però intensos anys del Trienni. Pensem que, sovint, s'ha analitzat el procés de revolució burgesa a Espanya a partir de la darrera fase d'aquesta, és a dir, a partir de 1837, caracteritzant tot el procés en funció del resultat final, i infravalorant el caire rupturista de les propostes liberals durant el Trienni (eliminació del delme, presentació de títols de propietat, la Constitució de 1812, entre d'altres).

LA REVOLUCIÓ DE 1820 I L'ASSENTAMENT DEL SISTEMA CONSTITUCIONAL

La revolució de 1820, tot i que va tenir la seva guspira en un aixecament militar, cal entendre-la com a resultat d'una diversitat de factors: la creixent oposició al sistema absolutista organitzada al voltant de les societats secretes, en les quals conflúen classes mitjanes, benestants i militars; la crisi econòmica i «hisendística» de la monarquia absoluta; i la indiferència de la majoria de la població envers la caiguda d'un règim incapaç de solucionar els seus problemes, quan no la seva participació activa en algunes ciutats com Tarragona, Barcelona, Reus i Mataró a Catalunya. La formació de juntes provincials i de la Junta i el Govern Provisionals ajudaren a consolidar i enquadrar el procés revolucionari, fins a la celebració de les Corts, el juny d'aquell any. Els constitucionals, conscients que una part important de la població desconeixia el significat de la Constitució i del nou règim, iniciaren una intensa campanya de propaganda política i lluita ideològica per tal d'ampliar la base social de la revolució. Aquesta revolució despertà una gran simpatia dins el món liberal euro-

peu fins el punt que Portugal, Nàpols i el Piemont seguien els seus passos; però, al mateix temps, les potències absolutistes de la Santa Aliança començaren a moure's amb la intenció d'esfondrar-la (congressos de Troppau, Laibach i Verona). Mentrestant, a l'interior del país, i amb centre al Palau Reial, s'iniciava la contrarevolució amb el suport dels exiliats a França, d'un sector del clergat i dels reialistes que continuaven mantenint-se dins l'Administració de l'Estat.

El règim constitucional es consolidà institucionalment amb l'elecció dels nous ajuntaments, diputacions i Corts que, juntament amb el poder executiu representat pel Govern i els caps polítics, constituïen la columna vertebral del nou sistema polític. El debat sobre la preponderància dels poders executius o representatius va estar obert al llarg de tot el Trienni i al seu voltant es polaritzaren moltes de les divergències entre les dues branques del liberalisme: l'exaltada i la moderada. Els ajuntaments constitucionals del Trienni, malgrat les greus dificultats econòmiques que patiren, desenvoluparen una important tasca en diversos camps: foment, sanitat, urbanisme, abastament, beneficència i ensenyament. A Catalunya, el personal polític que accedí als nous ajuntaments representava una certa continuïtat amb el de la monarquia absoluta (una tercera part dels regidors del Trienni ho havien estat abans i els grups socials representats eren els mateixos), però també discontinuïtats importants, així, mentre les professions liberals mantenien el seus percentatges, als ajuntaments constitucionals augmentava el percentatge d'hisendats, comerciants i fabricants, i disminuïa el de nobles i menestrals.

La reorganització territorial provocà conflictes entre ajuntaments, sobretot al voltant de la capitalitat provincial, però, un cop assentades, les noves diputacions desenvoluparen una important tasca de foment econòmic, de recaptació de contribucions i de lluita contra les partides reialistes, i es convertiren en una peça clau de l'engranatge del sistema liberal. Els hisendats ocuparen més de la meitat de les places de diputats provincials, els professionals liberals, sobretot advocats, una tercera part, i la resta les ocuparen clergues, comerciants, nobles, funcionaris i fabricants. Pel que fa als caps polítics de Catalunya durant el Trienni, cal destacar tres aspectes: la majoria foren militars que desenvoluparen correctament la seva tasca i, malgrat alinear-se majoritàriament a les files moderades, foren decidits constitucionals. Però, la institució clau del nou sistema foren les Corts, dipositàries de la voluntat del poble i veritables protagonistes dels afers polítics del país degut a les àmplies competències que els atorgava la Constitució de 1812. Unes Corts que en la primera legislatura (1820-1821) foren dominades pels liberals moderats; i en la segona (1822-1823), ho foren pels exaltats que aconseguiren la majoria de diputats. Els diputats catalans a les Corts, tant moderats com exaltats, pertanyien majoritàriament a tres grups socials: hisendats, comerciants i fabricants, i professionals liberals.

Però, el règim constitucional no podia consolidar-se només amb institucions políticoadministratives, calia una força armada que el defensés, i davant els interrogants que suscitava l'exèrcit heretat, els constitucionals impulsaren la formació de la Milícia Nacional Voluntària com a salvaguarda del nou règim. A Catalunya, aquesta milícia aconseguí enquadrar una desena part dels veïns allà on es formà, amb un total d'uns 12.000 homes, però a moltes zones del país no es va arribar a constituir. Estava integrada bàsicament per artesans i menestrals, petits i mitjans propietaris, comerciants i hisendats. Malgrat la importància que si li atorgava en la consolidació del règim cons-

titucional, els moderats ben aviat es malfiaren de la radicalitat de bona part dels seus oficials, i la milícia gairebé no va poder funcionar degut a les mancances econòmiques i, sovint, els ajuntaments hagueren de fer mans i mànigues per poder-les mantenir en un estat d'utilitat. Al seu costat, les Societats Patriòtiques impulsades pels sectors exaltats del liberalisme havien de contribuir a la defensa política del règim i a l'organització i debat entre els seus partidaris. Però, aquestes societats patiren múltiples entrebancs per part del liberalisme moderat que van dificultar enormement el seu funcionament, tot i que a Catalunya n'arribaren a funcionar de manera intermitent setze, integrades per oficials i sotsoficials, funcionaris, professionals liberals, menestrals i propietaris. La divisió dins el liberalisme afectà de ple les societats secretes que també es dividiren en maçòniques, anelleres, comuneres i carbonàries. Una divisió que provocà una forta lluita pel poder que posava en perill constant la revolució en dividir i enfrontar constantment les diferents branques del liberalisme.

LA LIQUIDACIÓ DE L'ANTIC RÈGIM

L'accés dels liberals al poder va comportar l'inici d'un seguit de reformes econòmiques i socials per acabar amb l'Antic Règim, i fomentar el desenvolupament de l'economia capitalista. Entre aquestes mesures, cal destacar les relacionades amb la hisenda que, tot i que podien ser coherents teòricament (homogeneïtzació, eliminació de privilegis individuals i col·lectius, etc.), xocaven amb l'estructura de classes del país i la conjuntura econòmica, perjudicant greument la pagesia mitjana i petita i el món rural en general, sobretot amb la transformació de contribucions en espècies com el delme, en contribucions metàl·liques com la de consums, en una conjuntura deflacionista. Tot plegat, originà un reguitzell de reclamacions dels pobles que obtingueren com a resposta els constrenyiments militars, cosa que contribuí a allunyar del sistema constitucional importants sectors de la població rural. A més, la nova política tributària, per tal de fomentar el comerç, retallà força els ingressos municipals, alhora que cada cop s'exigien més despeses als ajuntaments, provocant que la majoria d'ells finalitzessin el Trienni amb importants dèficits pressupostaris. La Guerra Civil que va patir Catalunya els anys 1822 i 1823 no va fer més que augmentar els efectes negatius d'aquesta política sobre la població, sobretot de la que vivia al món rural. La reforma tributària constitucional, malgrat la seva validesa teòrica, finalitzà amb un doble fracàs: econòmic, perquè només aconseguí de recaptar el 60 % del previst, i polític, perquè allunyà del liberalisme una part de la població més pobre.

Un altre conjunt de mesures, que comptaren amb el suport actiu dels diputats i la burgesia catalana, anaren dirigides a la formació d'un mercat nacional protegint i integrant el mercat interior. Aquestes mesures es concretaren en la política aranzelària restrictiva, en la liberalització de la producció i l'abolició dels gremis, el foment dels intercanvis amb la millora de les comunicacions i l'eliminació de les restriccions al lliure comerç interior; però, es mostraren impotents davant el contraban que omplia les botigues de teixits estrangers. El reforçament de la propietat privada va ser un altre dels eixos de la política econòmica del Trienni; en aquest sentit, cal destacar les mesures destinades a afavorir la propietat absoluta individual per sobre dels drets i costums que permetien aprofitaments comuns de determinades terres, i per sobre de la propietat compartida permetien l'adquisició de determinades terres amb la redempció dels censos. Per tal d'alliberar el mercat de la terra

es prengueren les mesures desamortitzadores dels béns eclesiàstics i dels ajuntaments, i la desvinculació. La desamortització del Trienni fou més voluminosa del que s'ha pensat fins ara, i està encara per estudiar a fons; però, el que és cert és que si bé tingué èxit com a mesura destinada a reduir el dèficit públic i aconseguí de lligar els compradors al règim constitucional, els que se'n beneficiaren foren molt pocs i sovint pertanyents a les classes benestants (comerciants, professionals liberals i pagesos benestants), alhora que això deixà descontents els petits pagesos que van veure com les terres canviaven de propietari sense poder-hi fer res, i a més, sovint, amb l'empitjorament de les condicions contractuals mitjançant les quals les explotaven.

Els delmes i els drets senyorials provocaren una gran conflictivitat al seu voltant, entre aquells que es resistien a continuar pagant-los, encapçalats per la pagesia benestant i els ajuntaments, i aquells altres que defensaven el seu manteniment, sobretot els senyors, però també d'altres sectors socials que se'n beneficiaven. La divisió entre defensors i detractors d'aquests drets es reproduí entre els diputats catalans a les Corts, i en la geografia catalana, on tenim mostres de resistències i queixes a la meitat de les comarques. L'abolició del règim senyorial fou capitalitzada per la pagesia benestant que consolidà la seva propietat, tant davant de la noblesa com de la resta de la pagesia, i que alhora aconseguí d'apropiar-se d'una part més gran de l'excedent pagès que fins llavors anava a parar a mans dels senyors. És cert que la petita pagesia també es beneficià, en part, de la desaparició dels drets senyorials, però ràpidament va poder comprovar com havia d'augmentar les parts de fruits que pagava per poder continuar treballant les seves terres. En realitat, el que havia passat era que s'havien reconvertit les rendes senyorials en rendes de la terra, i l'únic que havia canviat era el perceptor d'aquestes, perquè el pagès havia de continuar pagant-les amb un nom o altre.

El conjunt de la política econòmica liberal que s'aplicà durant el Trienni va ajudar a consolidar les relacions socials capitalistes al nostre país, però alhora va contribuir, a curt termini, a l'empitjorament de les condicions de vida de la petita pagesia. Aquest empitjorament, inevitable des de la perspectiva burgesa, fou molt ben aprofitat per la propaganda contrarevolucionària per restar suport a la revolució i guanyar-lo per a la contrarevolució. Per altra banda, aquest conjunt de reformes contribuïren al fet que una nova classe social, formada per noves i velles classes dominants al voltant de la propietat privada, aconseguís apropiat-se de l'excedent econòmic per mitjà d'uns nous mecanismes.

1821: LA CRUÏLLA DEL SISTEMA CONSTITUCIONAL

A partir de l'any 1821, quan es posaren en pràctica plenament les mesures liberals, esclataren un seguit de conflictes que s'havien anat covant des de l'inici de la revolució, i que posaren en perill el sistema constitucional, tot i que no va ser fins l'any 1822 que els aixecaments reialistes prengueren embranzida i derivaren cap a una guerra civil. Per la seva banda, les potències absolutistes mostraven cada cop més la seva preocupació per la consolidació del sistema constitucional a Espanya, i es mostraven partidàries d'intervenir-hi, com havien fet a Nàpols. Aquell any també es consolidà la divisió dins el liberalisme entre moderats i exaltats, una divisió que es feia palesa sobretot en qüestions polítiques, no pas socials, on coincidien en les seves posicions. La dissolució de l'exèrcit de l'Illa, l'esclafament de la revolució de Nàpols, la destitució de Riego i l'aparició d'una

seriosa contrarevolució, contribuïren decisivament a l'escissió dels liberals entre aquells partidaris de moderar la revolució per integrar les velles classes dominants, i aquells altres partidaris d'aprofundir les reformes polítiques i de reprimir la contrarevolució sense miraments, per tal de consolidar el règim constitucional. Una divisió que esdevingué un enfrontament aquell any, primer mitjançant la premsa, després amb la lluita pel control dels ajuntaments i, posteriorment, amb la repressió dels moderats contra els exaltats i les revoltes exaltades que es produïren a diverses ciutats catalanes contra el govern moderat, entre la tardor de 1821 i l'hivern de 1822, i que finalitzaren amb l'empresonament del coronel Josep Costa el mes de febrer. La contrarevolució aprofità la divisió dels liberals i l'actuació del govern moderat, que reprimia els exaltats i condescendia amb els reialistes, per estendre la seva actuació arreu de la península. Per altra banda, les relacions entre el nou règim que pretenia reformar i racionalitzar l'estament eclesiàstic, i bona part del clergat es refredaren definitivament arran del Decret de monacals. A Catalunya, la majoria del clergat encapçalat pels bisbes mostrà una posició hostil al nou règim, tot i que també cal constatar l'existència, minoritària és cert, d'un clergat liberal. El clergat absolutista desenvolupà una important tasca propagandística de descrèdit del nou règim, aprofitant la seva posició social i els ressorts de poder moral que encara conservava, i no fou gens estranya la seva participació directa a les partides reialistes.

Dos fets conjunturals, la febre groga de l'any 1821 i les sequeres dels anys 1821 i 1822, perjudicaren la credibilitat del sistema constitucional a Catalunya: augmentà de sobte la misèria de bona part de la població (malalties, manca de treball, reducció dels jornals, encariment dels consums, etc.); i també augmentaren les diferències entre aquells sectors socials benestants que se'n podien sortir més o menys bé, i aquells altres condemnats a rebre les conseqüències negatives d'una i altra. Malgrat els intents de les autoritats liberals d'oferir les obres públiques com a alternativa a la manca de treball, els contrarevolucionaris aprofitaren prou bé el malestar provocat per aquests fets conjunturals per restar credibilitat al règim constitucional. Un darrer problema s'afegí als anteriors a finals de 1822: el de les quintes fetes pel govern constitucional per fer front a la Guerra Civil. Aquestes quintes, que ja tenien una gran animadversió a Catalunya, provocaren una onada de protestes arreu del país i es realitzaren amb moltes dificultats, això quan els quints no fugien dels pobles o s'incorporaven a les partides reialistes. Només les classes benestants podien pagar substituïts perquè fessin el servei militar dels seus fills, agreujant així les conseqüències negatives de les polítiques liberals sobre els sectors socials i les zones geogràfiques més desvalgudes socialment i territorial.

Durant el Trienni, a més de la lluita política i militar entre partidaris i enemics de la Constitució, es desenvolupà una important lluita ideològica que utilitzà els mitjans més diversos per arribar a la població. La premsa, el teatre, els impresos, la literatura popular, els sermons, les festes i celebracions, etc., experimentaren durant el Trienni una extraordinària expansió, utilitzats per un i altre bàndol per fer arribar les seves propostes a les classes populars, les quals finalment havien de decantar la lluita cap a la revolució o la contrarevolució. Els liberals s'esforçaven per difondre la Constitució, que plantejaven com a hereva de les constitucions medievals catalanes i perfectament compatible amb el rei i la religió, i també com a garantia d'un futur ple de felicitat que contrastava amb un passat absolutista i tenebrós. Els reialistes s'esmerçaven a desacreditar la Constitució i els seus

principis que qualificaven d'estrangers, però sobretot a desacreditar la praxi del sistema liberal que, com hem vist, oferia una multitud de possibilitats, contraposant la felicitat del passat als desgavells del present. Pels reialistes, el rei *tot sol* i la religió eren les úniques garanties per a un bon funcionament de la societat, del qual es beneficiarien tots els sectors socials, des dels més benestants als més pobres.

LA CONTRAREVOLUCIÓ

A partir de la primavera de 1821 la contrarevolució, present des de l'inici del Trienni, començà a tenir un cert ressò popular, que connectava amb l'antiliberalisme, i aparegueren les primeres partides. Tres aspectes van ser els que contribuïren poderosament a aquest fet: la formació del cordó francès a la frontera, que serví de reraguarda a l'activitat contrarevolucionària encapçalada per Eguía i Mataflorida; els plans contrarevolucionaris dissenyats des de la cort i cada cop més implicats en la política internacional (Vinuesa, Guàrdia Reial, Álvarez de Toledo); i la decidida aposta de la majoria del clergat vers la contrarevolució que va permetre de connectar-la amb l'antirevolució, mitjançant la seva xarxa organitzativa. A les Corts, es discutí sobre la manera de fer front a aquesta contrarevolució, i es dividiren els diputats entre els partidaris de treure ferro a la seva importància (moderats) i els partidaris de mesures repressives i urgents sobretot contra els seus dirigents (exaltats). Finalment, es decidí de reprimir els caps i d'intentar recuperar les bases populars mitjançant l'indult i les obres públiques, ja que es considerava que aquestes s'incorporaven a la contrarevolució per la misèria i la ignorància.

A Catalunya, Caralt, en contacte amb Mataflorida, principal dirigent de la contrarevolució juntament a Eguía, aprofità l'existència del cordó francès per desenvolupar la seva tasca contrarevolucionària i preparar l'aixecament reialista a Catalunya amb la col·laboració de Malavila, Misses, Mossèn Anton i Muntaner. Mentrestant, esclataren en algunes ciutats mitjanes com Manresa, Girona, Cervera i Tortosa, un seguit d'aldarulls reialistes producte de l'activitat de la xarxa contrarevolucionària a Catalunya. També, es desenvolupà durant aquest any una intensa campanya propagandística contrarevolucionària dins les ciutats i viles catalanes amb anònims, pasquins, impresos, etc. Però, a més de les revoltes urbanes, la tardor de 1821 aparegueren les primeres partides reialistes a Catalunya: a les comarques del Berguedà, el Solsonès, el Gironès, la Garrotxa, l'Empordà, a les terres de l'Ebre i al Camp de Tarragona. Uns aixecaments que s'estenien també per Galícia, Castella, el País Basc i Navarra.

Durant la primavera de 1822 esclatà a Catalunya l'aixecament reialista organitzat des de l'exili francès per Mataflorida, que comptà amb la col·laboració de Domènec de Caralt i Salvador Malavila que tenien bons contactes a l'interior de Catalunya, on hi havia una xarxa contrarevolucionària amb homes disposats a posar-se al capdavant de les partides. El mes de maig apareixeren partides armades arreu de Catalunya encapçalades per Romagosa, Badals, Chambó, Rambla, Forcadell, el Trapense, Miralles, Plandolit, Misses, Mossèn Anton, Bossoms, Vilella, Muntaner, Saperes, i Tristany, entre d'altres. De manera paral·lela, en algunes comarques catalanes s'aixecaren sometents. Partides i sometents comptaven amb la indiferència, quan no el suport, de les autoritats municipals i les classes benestants locals. L'empenta dels aixecaments reialistes sorprengué a les autoritats

constitucionals, i les milícies hagueren de fer front a aquests primers aixecaments ja que, quan es mobilitzà el poc exèrcit que hi havia a Catalunya, les partides ja s'estenien per un ampli territori que abastava dinou de les quaranta-una comarques i tenien més o menys organitzats, a les seves files, uns sis mil homes agrupats en catorze grans partides. Els constitucionals optaren per assegurar les places fortes, fortificar les viles i ciutats més importants, i deixar el camp a mans dels reialistes, ja que no podien assegurar el control de tot el territori català, malgrat els esforços del caps de l'exèrcit com Torrijos, Llobera, Roten, Haro o Milans. Els constitucionals hagueren de recórrer a l'organització de milícies mòbils o Miquelets, que lluitaven contra els facciosos a canvi d'un sou, ja que la milícia voluntària i l'exèrcit, es mostraven incapaços d'acabar amb els aixecaments reialistes.

L'èxit d'aquests primers aixecaments no s'explicaria sense tenir en compte vuit aspectes. En primer lloc, la tasca conspiradora de la direcció contrarevolucionària i el suport econòmic que aquesta facilità sota la protecció francesa. El segon, la debilitat militar del poder constitucional a Catalunya pel que fa a la dotació de tropes i la incapacitat d'alguns dels seus comandaments militars. El tercer són les repercussions negatives que la praxi liberal començà a tenir sobre determinats sectors de la població que els feien receptius a les propostes contrarevolucionàries. El quart, la crisi econòmica, agrícola, comercial i industrial que patia Catalunya i que abocà a la misèria un sector de la població catalana. El cinquè aspecte, el paper agitador i canalitzador que va jugar bona part del clergat català, amb centre a Poblet. El sisè és l'actuació dels caps de partida, que foren una peça clau d'encaix entre la contrarevolució i l'antirevolució, gràcies a l'ajuda que reberen de sectors de la pagesia benestant. El setè, l'actitud dels ajuntaments, alguns compromesos amb els reialistes i altres indiferents, que permeteren el lliure moviment de les partides i dificultaren l'acció dels constitucionals. I el vuitè i darrer, la utilització de la guerra de guerrilles i la mobilització del sometent en accions puntuals, que permeté d'integrar diversos sectors socials a la lluita anticonstitucional i mobilitzar uns sis mil homes a les partides.

La direcció contrarevolucionària estava encapçalada pel mateix rei i pels dirigents ultres de l'alta noblesa i del clergat, i tenia com a suport social els eclesiàstics, els hisendats, els advocats i els militars, que integraven les diferents juntes reialistes i encapçalaven les partides. Les raons que portaren a sectors populars a enrolar-se a les partides reialistes i a participar de la contrarevolució foren diverses (individuals i col·lectives), i variaren al llarg del Trienni, com hem intentat demostrar a la tesi: influència social i econòmica dels dirigents, protesta pel malestar causat per la praxi liberal, possibilitats de guanyar un sou en temps de crisi, coincidència ideològica, incorporació forçosa, fugida del sistema per quintes o bandidatge, dinàmica de guerra civil, dinàmiques comunitàries i xarxes relacionals, etc. I aquesta diversitat és la que confereix el caràcter heterogeni al reialisme, en el qual conflüen l'oposició contrarevolucionària i l'antirevolucionària, igual que passà a la majoria dels moviments contrarevolucionaris europeus de la primera meitat del XIX, i que és una de les principals tesis d'aquesta recerca. Crec que és força interessant estudiar a fons la cronologia de la contrarevolució ja que ens demostra que, si bé la contrarevolució és present des de l'inici del Trienni, el suport popular provinent de l'antirevolució no s'aconsegueix fins dos anys després, com a resultat del malestar davant la praxi liberal i la conjuntura crítica, convenientment aprofitades per la direcció contrarevolucionària per guanyar suports.

LA GUERRA CIVIL

L'estiu de 1822 els reialistes, que comptaven en les seves files amb un nombre variable d'entre deu i quinze mil homes a Catalunya, aconseguiren conquerir la fortalesa de la Seu d'Urgell i instal·lar-hi la Junta Provisional de Catalunya i, posteriorment, la Regència integrada per Mataflorida, Eroles i Creus. La Regència d'Urgell dotà la contrarevolució catalana d'una direcció centralitzada i una certa coherència ideològica, i donà una empenta important a l'activitat de les partides, tot i que algunes es mostraren poc disposades a acceptar les seves ordres. A partir d'aquest moment, els reialistes consolidaren el seu domini sobre la part nord-occidental de Catalunya, entre la frontera francesa i l'eix Ripoll-Balaguer, a més de les terres de l'Ebre, el Priorat i el Vallès Oriental. Les Junes Corregimentals, on trobem principalment hisendats, clergues i advocats, foren les responsables d'aixecar una mena d'administració alternativa que organitzava el territori dominat pels reialistes, però que alhora provocava importants enfrontaments entre les autoritats civils i militars del reialisme, i entre les partides i els habitants de les zones que dominaven, com demostren els casos de Solsona i Puigcerdà. L'estiu i la tardor de 1822 Catalunya visqué una veritable guerra civil, en la qual era impossible restar al marge, i de la qual en sortí molt mal parada la població civil d'un i altre bàndol: represàlies, requises, contribucions de guerra, saquejos, etc. Els enfrontaments armats entre constitucionals i reialistes abastaren trenta-tres de les quaranta-una comarques catalanes.

Les Diputacions catalanes intentaran respondre a aquesta situació amb diverses mesures, seguint els criteris marcats per les Corts, unes de caire militar, altres de caire polític i, finalment, unes altres de caire social, sempre amb l'objectiu de derrotar militarment la facció, reforçar el bàndol constitucional i recuperar aquells que estaven a la contrarevolució no pas per raons ideològiques, sinó per misèria i ignorància.

El fracàs del cop de mà realitzat a Madrid per la Guàrdia Reial, a finals de juny de 1822, radicalitzà el procés polític amb el nomenament d'un nou govern format per ministres exaltats, cosa que contribuï a una actuació més rigorosa vers la contrarevolució, a la qual ajudà la creixent divisió entre la direcció contrarevolucionària. La tardor d'aquest any, l'arribada de Mina a Catalunya, i la reorganització de l'exèrcit i els reforços militars, van permetre als constitucionals de capgirar la situació i foragitar els reialistes de Catalunya l'hivern de 1823, després d'una dura campanya de sis mesos.

Penso que cal atribuir l'expulsió de Catalunya de les principals partides reialistes a cinc factors. En primer lloc, per primer cop l'exèrcit constitucional, àmpliament reforçat amb regiments d'arreu de l'Estat, disposava d'un cap amb prestigi, Mina, i d'un projecte, en funció del qual es mobilitzà tot l'exèrcit a Catalunya. El segon és que la campanya dissenyada per Mina es mostrà encertada per derrotar els reialistes, ja que des de la Catalunya central les quatre divisions en què s'havia dividit l'exèrcit d'operacions empenyeren les partides reialistes fora de Catalunya i consolidaren el seu domini sobre el territori conquerit, sense deixar-les refer ni reorganitzar-se darrera les files constitucionals com havia passat fins aquell moment; en part, a causa d'una política repressiva sobre els suports civils de la contrarevolució que, especialment Mina i Roten, aplicaren amb mà de ferro. El tercer és la divisió de la direcció contrarevolucionària que dificultà enormement que arribessin els diners necessaris per mantenir les tropes en condicions, i que les partides poguessin ar-

mar-se i equipar-se convenientment; en part, perquè la majoria dels dirigents contrarevolucionaris creien que l'única opció amb possibilitats de victòria era l'entrada d'un exèrcit estranger. El quart factor és que la tàctica de la guerra de guerrilles i la independència dels caps de partida en la definició de les seves estratègies militars que, fins aquell moment, els havia donat molts èxits, es mostrà com el principal defecte a l'hora de fer front a l'ofensiva d'un exèrcit més ben organitzat i més nombrós, i foren batudes arreu. I finalment, el cinquè és que els reialistes començaren a perdre suport popular des del moment en què pogueren exercir el seu domini sobre zones determinades del territori, els habitants de les quals es veieren sotmesos a les exigències dels caps militars i a contribucions extraordinàries.

LA FI DEL TRIENNI: LA INVASIÓ FRANCESA

Durant l'hivern de 1823, hi havia als Pirineus orientals francesos uns set mil reialistes refugiats, les tres quartes parts eren membres de les partides catalanes i la resta, població civil. La derrota dels reialistes a Catalunya i la fugida de la Regència d'Urgell foren aprofitades pels enemics de Mataflorida, encapçalats per Eguía, per prendre-li la direcció de la contrarevolució.

El fracàs del 7 de juliol i l'escombrada de les partides reialistes de Catalunya van convèncer a les potències absolutistes europees i a la direcció contrarevolucionària que l'única manera d'acabar amb el règim constitucional era mitjançant una intervenció estrangera, i això és el que es va decidir al Congrés de Verona: intervenir, sinó es modificava el curs de la revolució espanyola. El Govern francès aprofità la situació per preparar la invasió amb el vist-i-plau de les altres potències absolutistes, i la preparà amb tots els detalls la invasió, disposat a no repetir els errors que havia comès l'any 1808; a més, comptava amb la col·laboració d'Eguía i els seus amics que es mostraren disposats a convertir-se en una mena de junta provisional espanyola a les ordres d'Angulema, per tal de justificar la intervenció francesa com una acció d'ajuda sol·licitada pels propis espanyols. Mentrestant, el Govern espanyol es movia entre la incredulitat de la invasió i l'esperança que, en cas de produir-se, el poble espanyol reaccionaria com ho havia fet durant la Guerra del Francès. Quan la invasió ja fou irreversible, es reorganitzà l'exèrcit, però es posaren al seu capdavant generals que no trigaren gaire a traïr el seu país i a rendir les tropes a l'exèrcit d'ocupació, amb excepcions notables com Mina, que mantingué la lluita contra els francesos durant set mesos.

A començaments d'abril de 1823, entrà l'exèrcit francès a Espanya comandat per Angulema. A Catalunya, entrà encapçalat per Moncey, amb la col·laboració d'uns sis mil reialistes catalans. L'exèrcit francès optà per conquerir el territori deixant aïllades les places fortes, on s'havien aquarterat la major part de les tropes constitucionals. Els francesos arribaren aviat a Madrid, on instal·laren la Regència del regne que tingué freqüents enfrontaments amb Angulema. Mentrestant, a Catalunya l'avanç de les tropes franceses fou més lent ja que trobaren una major resistència dels constitucionals. Fins a finals de setembre, els francesos no aconseguiren fer-se amb el domini de la major part del territori català, i aïllar completament els pocs reduïts liberals que caigueren a finals d'octubre, set mesos després d'haver passat la ratlla fronterera. A partir d'aquell moment, els absolutistes empraren una dura repressió per tal d'esborrar el llegat constitucional i restaurar un sistema absolutista que, ben aviat, es mostrà incapaç d'afrontar els problemes del país.

EL LLEGAT DEL TRIENNI

El Trienni va representar la primera possibilitat de posar en pràctica, a tot el territori de l'Estat i en un període de relativa pau, un conjunt de mesures de caire liberal aprovades a les Corts de Cadis i a les del Trienni, que contribuïren decisivament a l'esfondrament de l'Antic Règim, i a la consolidació de la societat liberal i capitalista. Una part important de l'entramat legislatiu del segle XIX té els seus orígens en l'activitat de les Corts d'aquests anys, igual que l'hi tenen les disposicions per acabar amb el sistema feudal de propietat i distribució de la renda, i per la consolidació de la nova propietat i les relacions socials capitalistes (desvinculació, desamortització, eliminació de prestacions senyorials, etc.). Malgrat això, sovint hom s'ha referit al Trienni amb l'expressió de *revolució fracassada*, fins i tot per classificar tot el procés de la revolució burgesa espanyola en conjunt. Pensem que es fa difícil parlar d'una revolució fracassada quan el sistema liberal, malgrat conviure amb la contrarevolució interior i exterior, aconseguí desenvolupar una tasca tan important que deixà una petjada tan profunda en el segle XIX espanyol. El Trienni, a més, va fer passar a un primer pla els conflictes produïts arran de la transformació social i econòmica del país, entre els sectors beneficiats per aquestes transformacions i els que en sortiren perjudicats. Aquests conflictes van anar reapareixent a cada intent d'avançar cap al liberalisme polític i el capitalisme econòmic i social: reialistes, malcontents i carlins. Un altre aspecte destacat del Trienni fou el caràcter emblemàtic que va tenir a l'Europa de la Restauració, ja que va significar la primera victòria constitucional enfront de l'absolutisme, circumstància que va convertir Espanya i la seva Constitució en un mirall per als revolucionaris europeus, al mateix temps que la situava en el punt de mira militar de les monarquies absolutistes. Això, juntament amb la divisió dels liberals entre moderats i exaltats, la creixent oposició interna (formada per sectors que pretenien tornar a l'Antic Règim i per sectors populars perjudicats per les mesures liberals), i el cansament de la població per dos anys de guerra, van fer possible la caiguda del règim liberal.

La caiguda del sistema constitucional i la posterior repressió, però, no van permetre la plena restauració de la monarquia absoluta a Espanya. Aquesta es mostrà cada cop més ineficaç per afrontar els problemes que patia el país, i la petjada dels tres anys del Trienni va fer que el nombre dels seus partidaris disminuís força i, en canvi, s'ampliés el dels partidaris del constitucionalisme. Després del Trienni Liberal, res tornà a ser igual en la política espanyola.

REVOLUCIONARIS I CONTRAREVOLUCIONARIS

Hom tendeix a dividir les opcions politicoideològiques en funció dels marcs geogràfics o dels grups socials, però l'estudi del Trienni ens ha mostrat que la realitat és força més complexa que les anàlisis de laboratori. Pel que fa als grups socials, es fa difícil parlar de grups homogenis quant a les seves posicions polítiques i ideològiques, ja que tots els grups socials són representats a cadascun dels dos bàndols, si bé és cert que uns determinats grups socials predominen en un o altre bàndol.

Així, pel que fa a Catalunya, entre els dirigents de la revolució i de la contrarevolució (junts, caps de partida, oficials de les milícies, ajuntaments i diputacions) hi trobem, als dos bàndols i en proporcions semblants, els advocats i els hisendats, tot i que en el bàndol liberal l'espectre dels

professionals liberals és més ampli que el dels advocats, que monopolitzen el bàndol absolutista. I tots dos grups estan representats per sobre del seu percentatge de representació social. Els nobles, els eclesiàstics i els militars, els trobem amb una presència molt més important al bàndol reialista, tot i que també són presents a l'altre bàndol, sobretot els militars. Els comerciants, fabricants i menestrals, els trobem majoritàriament al bàndol liberal, per bé que els últims també són presents al bàndol reialista encara que en un nombre més reduït. Aquests sectors socials tenen en un i l'altre bàndol un pes molt superior al seu pes demogràfic en la societat de l'època, excepte els menestrals. Pel que fa a les bases socials (partides i milícies), els reialistes obtenen el seu suport sobretot dels teixidors, els petits pagesos i els jornalers, i els liberals l'obtenen de la mitjana pagesia, de l'artesanat i la menestralia, i també dels treballadors de la indústria. Tot i que els menestrals els trobem als dos bàndols, tenen un pes més important en el liberal; mentre que amb la pagesia passa el contrari, és a dir, si bé és cert que té presència en ambdós bàndols, és més important al reialista.

La geografia del reialisme i del liberalisme ens permet apuntar alguna zonificació dels comportaments polítics i ideològics en funció d'unes determinades estructures socioeconòmiques, però pensem que mai es pot simplificar fins l'extrem de parlar d'un enfrontament entre la muntanya i la plana, o entre la costa i l'interior del país. Els estudis més locals ens permeten veure millor aquesta complexitat, i mostren com la divisió i l'enfrontament social que provocà la implantació de la nova societat liberal, afectà tot el territori (comarques i municipis) i, per tant, trobem dins d'una mateixa comarca pobles reialistes i liberals, i dins d'un mateix poble liberals i reialistes més o menys decidits. De la mateixa manera, dins de comarques i pobles marcadament liberals trobem reialistes actius i, a l'inrevés, dins de pobles i comarques reialistes trobem liberals militants.

Malgrat tot, podem dibuixar un mapa de Catalunya dividit en quatre zones pel que fa als posicionaments polítics i ideològics durant el Trienni, però mai amb un caire homogeni al seu interior: en primer lloc, comarques decantades majoritàriament cap al reialisme, al voltant d'un eix que travessaria l'interior de Catalunya, des de la Garrotxa fins al Montsià (la Garrotxa, el Pla de l'Estany, el Ripollès, el Berguedà, el Solsonès, l'Alt Urgell, la Segarra, la Noguera, la Conca de Barberà, el Baix Penedès, el Pla d'Urgell, les Garrigues, el Priorat, la Ribera d'Ebre, el Baix Ebre i el Montsià); en segon lloc, comarques decantades cap al liberalisme, situades en una franja litoral des del Baix Empordà al Tarragonès (el Baix Empordà, el Maresme, el Vallès Occidental, el Barcelonès, el Baix Llobregat, el Garraf i el Tarragonès); en tercer lloc, comarques d'una forta divisió al voltant d'un eix prelitoral des de l'Alt Empordà fins al Baix Camp (l'Alt Empordà, el Gironès, la Selva, Osona, el Vallès Oriental, el Bages, l'Anoia, l'Alt Penedès, l'Alt Camp, l'Urgell, el Segrià, la Cerdanya, la Terra Alta i el Baix Camp); i finalment, comarques indiferents situades al nord-oest (la Vall d'Aran, el Pallars Jussà i el Pallars Sobirà i l'Alta Ribagorça).

Per tant, si bé és cert que les comarques que van patir més directament la crisi de començaments de segle, es mostraren incapaces de superar-la i, en general, donaren més suport al reialisme; les comarques que aconseguiren superar amb més facilitat l'esmentada crisi, són on els liberals van trobar més suport; i també trobem comarques en una i altra situació, on els posicionaments polítics i ideològics es mostren clarament dividits. Ho podem exemplificar relacionant-ho amb les taxes de creixement demogràfic entre 1819 i 1842; així doncs, aquelles comarques que presenten

un creixement demogràfic superior a la mitjana catalana ens indiquen que havien superat la crisi, mentre que un creixement per sota de la mitjana ens indica el contrari. En principi, la majoria de les comarques que van créixer demogràficament per sobre de la mitjana catalana, com el Barcelonès, el Baix Llobregat, el Maresme, el Vallès Occidental, el Tarragonès o el Baix Camp, optaren pel liberalisme, per bé que n'hi ha d'altres que també van créixer i que, en canvi, optaren pel reialisme, com les de les terres de l'Ebre, el Priorat o el Berguedà. D'altra banda, aquelles comarques que van disminuir o van créixer per sota de la mitjana catalana, com la Garrotxa, la Segarra, el Ripollès o el Solsonès, optaren majoritàriament pel reialisme, però d'altres, com el Garraf, amb les mateixes característiques demogràfiques, optaren pel liberalisme.

Però, si les homogeneïtats geogràfiques pel que fa a les qüestions polítiques i ideològiques ja són qüestionables en un període tan curt com el del Trienni, encara ho són més en el transcurs de períodes molt més llargs. D'aquí que conceptes i imatges, típiques i tòpiques, com la de les *dues Espanyes*, que es reproduïen al llarg de la història contemporània del nostre segle i que han fet seves tant la historiografia progressista com la reaccionària, siguin més que criticables. Aquestes imatges ens presenten una continuïtat que està per demostrar entre resistència antisenyorial, liberalisme i republicanisme o, d'altra banda, entre defensa del sistema senyorial, contrarevolució i conservadorisme. Al nostre parer, el període comprès entre finals del segle XVIII i el primer terç del XIX, a tot estirar fins el 1868, és un període caracteritzat per les profundes transformacions polítiques, econòmiques, socials i culturals que s'hi produeixen i que el diferencien clarament del període anterior, la societat de l'Antic Règim, i del període posterior, la societat liberal burgesa plenament consolidada. Per això, ens sembla que tant la revolució com la contrarevolució, durant aquest període, tenen unes característiques específiques i diferents a les que tenen aquests mateixos moviments abans i després, malgrat que els noms amb els quals els etiquetem siguin els mateixos. Així, per exemple, la sociologia i la geografia del moviment reialista té molt en comú amb les dels malcontents i del primer carlisme. En canvi, respecte al carlisme posterior (sobretot, amb el de la tercera guerra i el del segle XX), els aspectes en comú ens semblen mínims a excepció de la retòrica ideològica i del nom. En aquest sentit estem en desacord amb les hipòtesis que proposen analitzar el carlisme com un fenomen de llarga durada, que representaria una alternativa reaccionària dins el capitalisme.

En aquesta línia, és lògic que no trobem cap relació entre la pertinença o no dels pobles reialistes / liberals i llur caire senyorial o reial durant l'Antic Règim. Si ens fixem, no ja en els municipis concrets, sinó en les comarques, tampoc trobem correlació, tot i que podem dir que allà on predominava més d'un 50 % el domini reial fou on hi hagué menys reialistes, per exemple als corregiments de Barcelona i Mataró, però els corregiments de Manresa i Tortosa, que es trobaven en la mateixa situació, aportaren força homes al reialisme. Tampoc podem dir que allà on predominava el domini senyorial nobiliari en més d'un 50 % fos més reialista, doncs, si bé això es compleix en el cas del corregiment de Cervera, no passà el mateix, ans al contrari, en els corregiments de Talarn i Figueres. De la mateixa manera que la importància del domini eclesiàstic no determina sempre més reialisme, ja que si bé aquesta correlació es dona als corregiments de Tarragona i en part al de Vilafranca, no es dona al de Puigcerdà. Tampoc podem establir una correlació directe entre pobles que mostraren una conflictivitat antisenyorial i pobles liberals. Pel conjunt de Catalunya, tampoc és

possible establir aquesta correlació. Així, comarques amb una alta conflictivitat senyorial, com el Garraf, el Barcelonès i el Maresme, es decantaren pel liberalisme, però altres comarques altament conflictives, com la Conca de Barberà, l'Anoia, el Ripollès i la Garrotxa, es decantaren pel reialisme. Per contra, també trobem comarques poc conflictives a ambdós bàndols: el Tarragonès i el Vallès Occidental al bàndol liberal, i el Solsonès i la Segarra al reialista.

Tampoc no trobem relació directa entre zones de fort liberalisme / reialisme amb posicions polítiques posteriors, com poden ésser el tradicionalisme català o el republicanisme. És més, zones i comarques que optaren pel suport a la contrarevolució durant el primer terç del segle XIX, es convertiren en feus del republicanisme en el darrer terç del XIX i el primer del segle XX. Tot això sembla indicar que ens trobem davant d'una dinàmica i uns moviments específics pel que fa a les expressions polítiques adoptades, i molt determinats per la conjuntura històrica, i que tenen molt poc a veure amb la conflictivitat social tant anterior com posterior. Si bé és cert que la implantació del liberalisme i la difusió de les relacions socials capitalistes obriren nous enfrontaments polítics i socials, i que aquests van perdurar un bon grapat d'anys, la línia divisòria entre els bàndols oposats no ha estat sempre la mateixa. Canvien les etiquetes, però les oposicions i els enfrontaments es mantenen. Potser, no hi havia tantes diferències de fons entre les classes populars de la ciutat que engrossien les columnes mòbils de la milícia sota la bandera de la llibertat, i els voluntaris reialistes que eixamplaven les partides sota la bandera del rei i la religió. Potser, a finals del XIX els seus descendents entonaren junts l'himne de Riego. Potser, les classes benestants del camp i de la ciutat aconseguiren de mobilitzar i enfrontar, sota diferents banderes però amb l'objectiu comú de defensar els seus respectius privilegis, els sectors més desvalguts de la societat.

Podem concloure que en el decurs del segle XIX es produïren dues fractures en les formes de mobilització i acció social de les classes populars. Una primera ruptura s'inicià amb la implantació del sistema liberal que obrí un període de canvis i transformacions econòmiques, polítiques, socials i culturals al llarg de la primera meitat del segle XIX. La vella conflictivitat senyorial donà pas a la conflictivitat entre revolució i contrarevolució, i provocà una nova correlació de forces, una divisió de bàndols, i unes noves formes de mobilització i acció social. La segona ruptura es produí en el darrer terç del segle XIX, quan la conflictivitat a l'entorn de la revolució burgesa donà pas a la conflictivitat entre les noves classes dominants i les classes dominades. En aquest conflicte, que es produí tant al món rural com a l'urbà, les velles línies de conflicte desaparegueren i en tornaren a sorgir de noves. Burgesos que havien lluitat a les files de la revolució liberal i hisendats, aristòcrates i clergat que havien lluitat a les files de la contrarevolució, tots junts formaren un front comú en defensa de la propietat i el nou ordre capitalista; mentre que, per altra banda, treballadors industrials i menestrals que forniren les forces de xoc liberal, i pagesos i jornalers que forniren les antiliberals, també s'uniren per defensar els seus interessos com a classes dominades de la nova societat burgesa.